

מצוות מזוזה - באגדה

מים ראשונים: מצוות מזוזה מעוטרת בהלכות רבות ובאגדות נאות, חלקן גם משולבות. לפיכך, חלקנו את הדף העוסק במצווה "מרגלית" זו, לשניים. לזה העוסק בהלכה [הריהו שם](#), ולזה העוסק באגדה הריהו כאן. והמשולבים ישולבו.

וְשַׁמְתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל יְדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתְּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַרְבָּר בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכְךָ וּבְקוֹמְךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוּזוֹת בְּיַתְדְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ: (דברים יא יח-כ).¹

מסכת מנחות דף לג עמוד ב – מהלכה לאגדה I, מוטיב השמירה

אמר רבא: מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים. מאי טעמא? רבנן אמרי: כדי שיפגע במזוזה מיד. רב חנינא מסורא אומר: כי היכי דתינטריה. אמר רבי חנינא: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם - מלך יושב מבפנים ועם משמרין אותו מבחוץ. מדת הקב"ה אינו כן, עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: "ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך" (תהלים קכא ה).²

רמב"ן שמות פרשת בא פרק יג פסוק טז – אמונה והודיה

כי הקונה מזוזה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה, כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה. מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו.³

מסכת מנחות דף מג עמוד ב – החוט המשולש

תנו רבנן: חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות, תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה לפתחיהן, ועליהן אמר דוד: "שָׁבַע בַּיּוֹם הַלְלֵתִיךָ עַל מִשְׁפָּטֶיךָ צְדָקָךָ" (תהלים קיט קסד).⁴ ... רבי אליעזר בן יעקב

¹ נכרכה מצוות מזוזה עם מצוות תפילין ולימוד תורה והגמול על כולם נחתם בפסוק: "לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתֵּיכֶם לֵאמֹר לְהֵם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ". כך גם בציווי בפרשת קריאת שמע הראשונה שנזכרה בפרשת ואתחנן דברים ו-ט: "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם עַל לְבַבְךָ: וְשָׁנַנְתָּם לְבִנְיָד וּדְבַרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכְךָ וּבְקוֹמְךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יְדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוּזוֹת בְּיַתְדְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ". נזכרה המזוזה כבר במצוות פסח מצרים, שמות יב ז: "וְלָקַחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמְּשָׁקוֹף עַל הַבְּתָרִים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם" וחזרה פעם נוספת בדין עבד עברי שבוחר להירצע לעבדות עולם, שמות כא ו: "וְהִגִּישׁוּ אֲדָנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדָּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנָיו אֶת אֲזָנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעַלְמִם" (ראו דברינו [אוזן ששמעה בסיני](#) בפרשת משפטים). כבר הרחבנו בפתח דברינו [מצוות מזוזה בהלכה](#), בחיבור וקישור פסוקים אלה; כאן רק נזכיר את הרעיון הכפול: במצוות מזוזה לדורות מהדהד מוטיב סילוק נגף ומשחית, וברציעת העבד על המזוזה מהדהדים מוטיב היציאה לחירות (שהעבד העברי מאס בה) ומוטיב קבלת עול מלכות שמים (פסוקי קריאת שמע) – שהעבד מעביר מעליו בהסכמתו לרציעה: "כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים" (קידושין כב ע"ב).

² בחרנו לפתוח במדרש זה מתוך מסכת מנחות שיש בה מספר דפים (לא ע"ב – לד ע"א) העוסקים בדיני המזוזה: כתיבתה, הנחתה (קביעתה), בתים המחויבים במזוזה ועוד. המדרש מקשר הלכה עם אגדה ויש בו מוטיבים של שמירה, ימין ושמאל, דרך ביאתך וכו' - מוטיבים שנראה עוד להלן. כאן רק נעיר בקצרה על מוטיב השמירה. ראו הפסוקים בסוף הפרק שם בתהלים: "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: ה' שֹׁמְרֶךָ ה' צִלְךָ עַל יַד יְמִינֶךָ: ... ה' יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל רָע יִשְׁמַר אֶת נַפְשְׁךָ: ה' יִשְׁמַר צְאֻתְךָ וּבִוְאָךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם". אפשר שמפסוקים אלה נכנס המנהג לכתוב "שדי" בגב קלף המזוזה שהוא אחד משמות הקב"ה וניתנו לו ראשי התיבות 'שומר דלתות ישראל', היינו מוטיב השמירה. האם זה עיקר המצווה, לחשוב שאנחנו יושבים ספונים בבתינו והקב"ה שומר עלינו מבחוץ? האם זה הקשר והזכר ליציאת מצרים בה הובטח לעם ישראל "וְלֹא יִתֵּן הַמְּשָׁחִית לְבָא אֶל בְּתֵיכֶם לְנִגֹף" (שמות יב כג)?

³ ובספר החינוך (פרשת ואתחנן מצוה תכג): "משרשי המצוה להיות זכרון לאדם באמונת השם בכל עת בואו לביתו וצאתו". רמב"ן מזכיר אמנם את היציאה מעבדות לחירות, אך במשמעות של אמונה, הודיה על החסד והטוב, והכבוד להימנות על "החפצים ביראת שמו" – לא השמירה. ראו גם קיצור שולחן ערוך סימן יא סעיף כג. האם תלך אמונה עם שמירה? ראו דברי הנמלצים של הרמב"ם בהלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה הלכה ד כשהוא מזכיר את המנהג לכתוב "שדי" על גב המזוזה: "מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ ... שדי ואין בזה הפסד ... אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות, הרי הן בכלל מה שאין להם חלק לעולם הבא. שאלו הטיפשים לא די להם שבטלו המצוה אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו הוא קמיע של הניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל". עד שנחזור, אם נחזור לנושא המורכב של שמירה מול אמונה והודיה, נתבטש ממדרשים בשבח מצוות המזוזה.

⁴ עד כאן לשון מדרש ספרי דברים פסקא לו, הוא ה"תנו רבנן" שמצטטת הגמרא. שם יש תוספת שהגמרא לא מביאה: "משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך, כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקב"ה לישראל: בני, היו מצויינים במצות, כדי שתהיו רצויים לי, וכן הוא אומר: יפה את רעיתי כתרצה (שיר השירים ו ד) - יפה את כשאת רצויה לי". ולפני שנמשיך במשולש, הנה הזוג: תפילין ומזוזה: "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם - מימינם זו מזוזה שעתידין ישראל לעשות ומשמאלם זו תפילין". זה הימין והשמאל שנראה עוד להלן, שיש להם 'משולש פנימי' עם תפילה של ראש ושל יד, ככתוב: "וּקְשַׁרְתֶם לְאוֹת עַל יְדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוּזוֹת בְּיַתְדְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דזויהי פרשה ו).

אומר: כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק", ואומר: "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם" (תהלים לד ח).⁵

דברים רבה וג פרשת כי תצא – המצוות מלוות אותך

אמר רבי פנחס בר חמא: לכל מקום שתלך, המצוות מלוות אותך. "כי תבנה בית חדש - ועשית מעקה לגגך".⁶ אם עשית לך דלת, המצוות מלוות אותך, שנאמר: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך". אם לבשת כלים חדשים המצוות מלוות אותך, שנאמר: "לא תלבש שעטניז" (דברים כב). אם הלכת לגלח המצוות מלוות אותך – "לא תקיפו פאת ראשכם". ואם היה לך שדה והלכת לחרוש בתוכה ... "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו" וכו'.⁷

ירושלמי מסכת מגילה פרק ד הלכה יב – תפילין ומזוזה, מי קודם למי?

תפילה ומזוזה מי קודם?⁸ שמואל אמר: מזוזה קודמת. רב חונה אמר: תפילה קודמת. מה טעמיה דשמואל? שכן היא נוהגת בימים טובים ובשבתות. מה טעמא דרב חונה? שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדברים.⁹ מתניתא מסייעה לשמואל: "תפילה שְׁפָלְתָ עוֹשֵׁן אוֹתָהּ מְזוּזָה, מְזוּזָה שְׁפָלְתָ אֵין עוֹשֵׁן אוֹתָהּ תְּפִילִין. לְמָה? שְׁמַעְלִין בְּקוֹדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין.¹⁰

מסכת סנהדרין דף עא עמוד א – מזוזה מצילה עיר שלימה

כמאן אזלא הא דתניא: עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות ולמה נכתבה - דרוש וקבל שכר, כמאן? - כרבי אליעזר, דתניא, רבי אליעזר אומר: כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת - אינה נעשית עיר הנדחת. מאי טעמא -

⁵ תפילין ומזוזה ככתוב בפסוקי הפרשה. ציצית נוספה ע"י חז"ל כפרשה השלישית של קריאת שמע לאחר שנדחו הצעות אחרות (ברכות יב ע"ב), וכך נוצר החוט המשולש: תפילין-ציצית-מזוזה כמובע בתפילותינו פעמיים באהבה (אליו צריך להוסיף את לימוד התורה שגם הוא בפרשות שמע שבתורה). עוד על משולש זה ראו ויקרא רבה כב א אחרי מות שדורש את הפסוק מקהלת ה': "ויתרון ארץ בכל היא" – "רבי נחמיה אמר: אפילו דברים שאתה רואה אותן יתרון למתן תורה, כגון הלכות ציצית תפילין ומזוזה, אף הן בכלל מתן תורה". לשלוש מצוות אלה יש פרטי דינים רבים שנראים כ"יתרון" היינו תוספת בהשוואה לאזכורם התמציתי בתורה, ואע"פ כן זו תורה שבע"פ שגם היא בכלל "מתן תורה". עוד במשולש תפילין-ציצית-מזוזה, ראו מסכת עבודה זרה ג ע"ב על הגרים הגרורים שביקשו להסתפח לעם ישראל בימי דוד ושלמה ולא קבלום (קבלום למחצה): "לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה! אלא שנעשו גרים גרורים, ומניחין תפילין בראשיהן, תפילין בזרועותיהם, ציצית בבגדיהם, מזוזה בפתחיהם" וכך עתיד להיות גם בימות המשיח, במלחמת גוג ומגוג. מה שאומר שגם ממבט חיצוני של אומות העולם, המשולש ציצית-תפילין-מזוזה נחשב לסימן ההיכר מי הוא יהודי. וחזרה למבט פנימה, "מי שאין מזוזה לפתחו" נחשב למנודה (פסחים ק"ג ע"ב).

⁶ ראו דברינו [ועשית מעקה לגגך](#) בפרשת כי תצא.

⁷ וכן שם באיסור כלאים, מתנות עניים ועוד, עד הוא מגיע לנושא הדרשה: מצוות שילוח הקן. "אפילו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך, המצוות מלוות אותך. מנין? שנאמר: כי יקרא קן צפור לפניך" (בדברינו [כי יקרא קן צפור לפניך](#) בפרשת כי תצא). ראו דרשה דומה במדרש במדבר רבה יז ה פרשת שלח לך, על מצוות ציצית. שם נוספות עוד מצוות: חלה, כיסוי הדם, ערלה, לא תתגודדו ועוד, וגם שם כמובן מצוות מזוזה כהמשך לבניית בית ומצוות מעקה. ראו הלשון שם: "אור זרוע לצדיק ... זרע הקב"ה את התורה ואת המצוות להנחילם לישראל לחיי העולם הבא ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל". הרי לנו שמצוות מזוזה נמצאת בחברה רחבה בהרבה מהמשולש במסכת מנחות לעיל. וכמו במשולש ציצית-תפילין-מזוזה, שונה היא מזוזה כי היא 'קבועה' ואינה מלווה את האדם בדרך. היא זו שמחכה לאדם בשובו מעמל יומו אל ביתו ומשפחתו. היא שמלווה אותו וביציאתו בבוקר אל העולם הפעיל שמתואר ברשימת המצוות הנ"ל, והיא שמחכה לו בערוב היום. היא "ברוך אתה בצאתך" והיא "ברוך אתה בבואך".

⁸ אחרי כל הריבויים וגם אחרי המשולש תפילין-מזוזה-ציצית, חזרנו לזוג שבמקרא: תפילין ומזוזה, והפעם בהתנגשות ביניהם.

⁹ דין הקדימות הוא למקרה שאין לאדם ממון לקיים את שניהם, איזו מצווה עדיפה? ראו הקביעה בירושלמי פאה פרק א הלכה א שאדם לא צריך לסבב על הפתחים לשם קיום מצוות (חוץ ממצוות כיבוד אב ואם): "אם יש לך אתה חייב בכולן ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן". שמואל מעדיף את מצוות מזוזה משום שנוהגת בכל יום (בעקרון גם תפילין נוהגת בכל יום והפטור בשבת הוא משום ששבת היא "אות" ואין צורך באות נוסף). רב חונה (או הונא) מעדיף את מצוות תפילין משום שהיא נוהגת בכל מקום ובכל מצב, כולל הולכי דרכים כגון מי שמפליג בים או יוצא בשיירה במדבר ("ובלכתך בדרך"). נוכל לסייע עוד לשיטת שמואל אם נחזור לדין שתפילין נוהגים רק באנשים ואילו מזוזה גם בנשים וקטנים (ברכות פרק ג משנה ג, בדברינו [מצוות מזוזה בהלכה](#)). מזוזה היא מצווה של כל המשפחה, של שיתוף ו"ביחד" ולפיכך יש להעדיפה.

¹⁰ סיוע נוסף שהגמרא מביאה לשיטת שמואל הוא מהדין שניתן להשתמש בקלף של תפילין שְׁבָלו למזוזה (הקלף לא בלה, שם נמצאות גם שתי הפרשות של קריאת שמע שנדרשות במזוזה), אך לא ממזוזה לתפילין ובהסתמך על הכלל "מעלים בקודש ואין מורידין". משמע שמזוזה היא בדרגת קדושה גבוהה יותר. כך בירושלמי ובשיטת שמואל. אבל בתלמוד הבבלי מסכת שבת עט ע"ב הדין הוא: "תפילין שְׁבָלו וספר תורה שְׁבָלָה - אין עושין מהן מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה". משמע שמזוזה היא בדרגת קדושה נמוכה משנייה. להלכה, לא התקבלה שיטת שמואל אלא כרב הונא, כנראה מצירוף הגמרא בבבלי. ראו הלכות קטנות לרא"ש (מנחות) הלכות תפילין סימן ל שדן בירושלמי זה ומסקנתו: "ומסתברא דהילכתא כרב הונא דמצוה דגופה עדיף". תפילין כמו ציצית היא מצווה בגופו של האדם ש"הולכת איתך", בעוד שהמזוזה היא סטטית ונפגשים איתה רק בכניסה וביציאה מהבית. ראו גם נימוק של רבי עקיבא איגר מסכת זבחים צא ע"א: "היי תפילין תמיד לגבי מזוזה" (תפילין מניחים ומברכים כל יום ומזוזה רק בעת הנחתה). ואולי גם בהשפעת הדין שבחוץ לארץ פטורים בשלושים היום הראשונים (השפעת הבבלי כנגד ארץ ישראל הירושלמי?). ולא נתקבל גם הסיוע שלנו בהערה הקודמת שתפילין נוהגים רק באנשים ואילו מזוזה היא מצווה של כל המשפחה.

אמר קרא: "ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחובה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כלילי" (דברים יג ז), וכיון דאי איכא מזוזה לא אפשר, דכתיב: "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב ד).¹¹

שבת כג ע"ב – ממזוזה מהודרת לבית מהודר

הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה.¹²

מסכת פסחים דף נ עמוד ב – סופרי סת"ם לא יתעשרו

אמר רבי יהושע בן לוי: עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאילמלי מתעשרין - אין כותבין. תנו רבנן: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאיתויי מוכרי תכלת - אינן רואין סימן ברכה לעולם. ואם עוסקין לשמה - רואין.¹³

מסכת עבודה זרה יא ע"א – אונקלוס והמזוזה

אונקלוס בר קלונימוס התגייר. שלח הקיסר גדוד רומאי אחריו. מְשַׁכְּם בפסוקים והתגיירו. שלח גדוד אחר, אמר להם: לא תאמרו לו ולא דבר. התגיירו כולם.¹⁴ ... שלח גדוד אחר... כשלקחוהו והלכו ראה מזוזה המונחת על הפתח, שם ידו עליה ואמר להם: מאי האי?¹⁵ אמרו ליה: אמור אתה. אמר להם: מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה, עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: "ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם" (תהלים קכא ח).¹⁶

¹¹ רבי אליעזר לא אומר: כל עיר שיש בה ספר תורה אחד, תפילין אחד, ציצית אחת וכו', אלא "מזוזה אחת" ! מזוזה אחת בבית של יהודי אחד שקיים "חובת הדר", שבמיעוט כספו קנה מזוזה וקבעה בביתו וכאשר הפסיק לגור בבית (ברח מעיר הנדחת?) לא לקח אותה איתו, ונישאר קלף אחד שכתוב בו: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" - מצילים את כל העיר! רש"י אמנם מסביר שם: "וכל שכן אחד מן החומשין, או ספר מכל הנביאים, שאזכרת השם כתובה שם ולא קרינא ביה את כל שללה ושרפת", שהרי הנימוק שהגמרא נותנת הוא "לא תעשון כן לה' אלוהיכם" - הוא איסור מחיקת שם ה'. אבל היא הנותנת, לא בכדי מזכירה הגמרא מזוזה ולא ספר תורה או תפילין, היא שקדושתה קלה מקדושתם! ספר תורה הוא דרישה חמורה יותר שעשויה לא להימצא. כך אולי גם תפילין שצריכים גוף נקי ושאר הקפדות. מזוזה היא דרישה קלה ועממית יותר, בית אחד שנמצא בו קלף קטן אחד של 22 שורות ונחתם בפסוק: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ" ומצויה יותר! ראו פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק כג שבפסוק זה טמונה ההבטחה שלא יבוא עוד מבול על הארץ: "וכן התקינו חכמים שיהיה שבועת נח בכל יום ויום, שנאמר: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה". וכבר עמד אברהם וטען בהגנתו על סדום: "נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם. מה את מערים על השבועה? מבול של מים אין אתה מביא, מבול של אש את מביא? אם כן לא יצאת ידי שבועה" (בראשית רבה מט ט, דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#), פרשת וארא). כך או כך, בשל מזוזה אחת אין אפשרות לקיים את דין עיר הנדחת ולפיכך מצטרף דין זה לסדרת הדינים שלא היו ולא עתידים להיות. ראו דברינו [לא היה ולא עתיד להיות](#) בפרשת ראה.

¹² נחבר מדרש אגדה זה עם ההלכה. מזוזה היא "חובת הדר" ומוטלת על השוכר, על מי שגר בבית, ולא על המשכיר. וכן עם ההלכה שאינו רשאי ליטול איתו את המזוזות כשהוא יוצא מלגור בבית (בבא מציעא קב ע"א, רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה הלכה יא, שולחן ערוך יורה דעה רצא ב). מה קבלנו? סבב בין הבית הנאה למזוזה הנאה, בין "חובת הדר" ובין הידור מצווה. יהדר אדם במזוזה בביתו הנוכחי ויזכה לבית מהודר יותר. ישאיר את המזוזות שעשה בבית הקודם ויזכה את הבא אחריו, יכתוב או יקנה מזוזות מהודרות עוד יותר לביתו החדש, יזכה לבית מהודר ומרווח יותר וכן הלאה.

¹³ למצוות מזוזה יש גם היבט כלכלי, מעבר לדין של מגבלה כספית בצדקה (עד חומש מנכסיו, כתובות נ ע"א) ובהידור מצוות (עד תוספת שליש מהמחיר הרגיל, בבא קמא ט ע"ב). לעיל ראינו ברמב"ן את השבח הגדול של מצווה שניתן לקנות אותה "בזו אחד", אך בירושלמי מגילה לעיל ראינו את ההתייחסות למקרים בהם אין ידו של אדם משגת לכל המצוות (יש לו רק זוז אחד) והוא צריך להחליט "תפילה ומזוזה מי קודם?". ובדברינו [מצוות מזוזה בהלכה](#) סקרנו מקצת פרטי הדינים והדקדוקים שבכתיבת המזוזה. לפיכך ישבו אנשי הכנסת הגדולה 24 תעניות על סופרי סת"ם שלא יתעשרו, היינו שלא יעשו הרבה כסף ויפרשו מהמלאכה; ומנגד יש להניח, גם דאגו שתהיה להם פרנסה כראוי על מנת שיהיו מי שירצו ללמוד אומנות זו. ראו בגמרא יומא לח ע"ב על הסופר האומן בן קמצר "שהיה נוטל ארבעה קולמוסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ארבע אותיות - היה כותבה בבת אחת", ולא רצה ללמד אחרים אומנות זו ודנו אותו חכמים לגנאי על כך. ורבי מאיר היה סופר סת"ם משובח שלמד מפי רבי ישמעאל ורבי עקיבא כאחד (ומפי אלישע בן אבויה) וכשבא למקום שבו לא הייתה מגילה "כתבה מלבו וקראה" (מגילה י ע"ב). ראו דברינו [בתורתנו של רבי מאיר](#) כתוב.

¹⁴ גדוד זה לקח את אונקלוס איתם, אבל בדרך הוא פתח להם בדרשה על מי מאיר למי בדרך, ושוב התגיירו כולם.

¹⁵ הוא שואל אותם, לא הם אותו. הוא נפרד מהבית ומנסה לגרור אותם לשיחה על תורת ישראל כמו שעשה עם השליחים הקודמים. נראה שיש כאן עדות על מנהג של הצבעה מכובדת על המזוזה או הנחת יד באופן מכובד עליה, בעת היציאה והכניסה מהבית, שממנו התפתח אולי המנהג לנשק את המזוזה.

¹⁶ חזרנו למוטיב השמירה בו פתחנו דרך הסיפור על אונקלוס הגר (שהיה ממשפחת המלוכה ברומא, לפי האגדה) ששלח אחריו דודו הקיסר שלוחים להחזירו לרומא. גם כאן מסתיים הסיפור בפסוק מפרק קכא בתהלים, אך פסוק אחר מזה שראינו בגמרא מנחות לעיל. ראו הערה 2 שם מובאת שרשרת הפסוקים החותמים את פרק קכא בתהלים שכולם מתאימים לנושא השמירה. האם זה אכן מוטיב מרכזי במצוות המזוזה, או שמא רק הסבר לגוי? (ראו דברינו [לא לך דחית בקנה - לנו מה אתה משיב](#) בפרשת חוקת). ראו גמרא יומא יא ע"א שאין מקיימים מצוות מזוזה "בשעריך" - "משום סכנה". רש"י מסביר שם: "שלא יאמר המלך כשפים עשיתם בשערי עירי". ומוסיף פירוש שטיינזלץ: "יכול הדבר להביא סכנה שיאשימו את היהודים בכשפים או בריגול". האם מעשה זה של אונקלוס היה על דעת חכמים? האם שבחוהו על כך או שמא גערו בו? עפ"י הגמרא מנחות בה פתחנו, נראה שנהג אונקלוס כהוגן.

ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א – המתנה ששלח רבי יהודה הנשיא

אֲרָבִיבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגלי טבא אטימיטון.¹⁷ אמר לו: שלח לי דבר טוב כמותה. שלח לו מזוזה. אמר לו: אני שלחתי לך דבר שאין לו אומדן ואתה שלחת לי דבר ששווה פולך אחד!¹⁸ אמר לו: חפצך וחפצי לא ישוו בה. ולא עוד אלא שאתה שלחת לי דבר שאני צריך לשמור אותו, ואני שלחתי לך דבר שכשאתה ישן לך היא שומרת אותך, שכתוב: "בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך" (משלי ו כב).¹⁹

שיר השירים רבה פרשה ב (וילנא סימן ו, דונסקי סימן יז) – בין שמאל לימין

"שמאלו תחת לראשי" – אלו לוחות הראשונים, "וימינו תחבקני" – אלו לוחות השניים, דבר אחר: "שמאלו תחת לראשי" – זו ציצית, "וימינו תחבקני" – אלו תפילין. דבר אחר: "שמאלו תחת לראשי" – זו קריאת שמע, וימינו תחבקני – זו תפילה, דבר אחר: שמאלו תחת לראשי, זו סוכה, וימינו תחבקני, זה ענן שכינה לעתיד לבוא.²⁰ ... דבר אחר: שמאלו תחת לראשי, זו מזוזה, תני ר' שמעון בן יוחאי: "וכתבתם על מזוזות ביתך" – ביאתך מן השוק לביתך.²¹

מסכת שבת כב ע"א – תוספת חנוכה: מה יפית ומה נעמת

נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין.²²

שולחן ערוך יורה דעה הלכות מזוזה רפ"ו – מהלכה לאגדה II, כוחה של פשרה

צריכה להיות זקופה, אורכה לאורך מזוזת הפתח ... אבל יש אומרים שפסולה בזקופה, אלא צריכה להיות שכובה, אורכה לרוחב מזוזת הפתח ... והמדקדקי, יוצאין ידי שניהם ומניחים אותה בשפוע ובאלכסון וכן ראוי לנהוג.²³

¹⁷ ארטבון, ארטבון או אדרכן הוא דמות שנוכרת במספר מקומות בחז"ל ומזוזה עם המלך האחרון של הממלכה הפרתית (Ardavan) הרביעי (שטיינזלץ אישים על הדף). שלח מרגלית אחת יקרה מאד (אטימיטון, priceless ביוונית) לרבי יהודה הנשיא.

¹⁸ פולר – מטבע קטנה. השווה עם "זוז אחד" בפירוש רמב"ן לעיל.

¹⁹ ראו סיפור זה גם בבראשית רבה לה ג פרשת נח. הנה, לא רק אונקלוס הגר, אלא גם רבי יהודה הנשיא. ולמי הוא שולח את המזוזה? לגוי! ומה תועיל לו המזוזה? ומה עם החשש שלא ינהג בקלף זה המכיל את שם ה' בכבוד? ומה עם החשש לכשפים? ומה אם יתלה אותה לצד עבודה זרה שלו ועם שאר חפציה? ראו שולחן ערוך יורה דעה הלכות מזוזה סימן רצא סעיף ב: "ועובד כוכבים שבקש שיתנו לו מזוזה ורוצה לקובעה בפתחו, אסור ליתנו לו (כך השיב מהר"ל). ונראה לי דמכל מקום במקום דאיכא למיחש משום איבה, ושיקר משום זה לישראל, שרי (מותר)". ורבי יהודה הנשיא לא חש על זאת, או שמא באמת "משום איבה" ושלוס מלכות.

²⁰ עד כאן, בלי מזוזה. ציצית עם תפילין (זוג אחר במשולש לעיל), תפילה עם קריאת שמע – זוג ברור. ואין מזוזה.

²¹ ביתך = ביאתך, "דרך ביאתך" – כניסתך לבית. ראו מדרש אגדה (בובר) דברים ו ט, על בסיס דרשת רבא בגמרא יומא יא ע"ב: "ביתך כתיב דרך ביאתך, כי עייל איניש רגל הימין מכניס תחילה לבית, מכאן שצריך להניח מזוזה מימין הפתח שהוא עומד מבחוץ". מדרש שיר השירים מקדים דרשה זו לתנא ר' שמעון בר יוחאי. אבל כיצד זה מזוזה בשמאל? האם טעה כאן המדרש? לא, לא טעה. הבית הוא השכינה. המזוזה שעל פי ההלכה היא על צד ימין של מי שנכנס לבית, היא על צד שמאל של מי שנמצא בתוך הבית - השכינה - אשר מקבלת את פני הנכנס. יד שמאל של השכינה, של בני הבית ("אשתו זו ביתו") ובנותיו) היא המחבוקת ומאמצת את הנכנס פנימה ויד ימין משלימה. ראו דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. והיכן אתה נותנה? על הימין, והתפילין על שמאל, ואתה נכנס בפתח והשכינה ממצעת אותך, לקיים מה שנאמר: ברוך אתה בבואך". ראו בהמשך מדרש שיר השירים רבה את האנלוגיה שעושה רבי יוחנן עם המנורה שעמדה במקדש בצד דרום (בית המקדש היה נתון לאורכו ממזרח למערב), כך שהנכנס להיכל ממזרח למערב מוצא את המנורה בצד שמאל דווקא שהוא ימין השכינה. וזה עניין אחר הנוגע למיקום המנורה ושולחן הזהב בבית המקדש.

²² למצוות התורה נוספו במרוצת תולדות העם היהודי וקורותיו, מצוות דרבנן ובראשם שני המועדים: חנוכה ופורים. נניח לפורים שהוא חג של חוץ לארץ ואין בו הלל כי "אכתי עבדי אחשוורוש אנן" (מגילה יד ע"א). אבל בחנוכה שאומרים בו הלל השלם שמונה פעמים ברצף (כמו בסוכות) ויש מצווה של פרסום הנס, היכן נשים את החנוכה? מתחת למזוזה בצד ימין של הפתח? לא, אל מול המזוזה, בצד שמאל של הפתח. תאמר בפשטות, כי זה הצד הפנוי. תאמר בדרשה, כי המזוזה היא "ביתך" – ביאתך" היא עם הפנים לימין הנכנס, והחנוכה היא עם הפנים לרשות הרבים לימין היוצא. המזוזה מזכירה לנכנס שפרשות קריאת שמע עיקרן לבית פנימה: בשכבך ובקומך, ושנתם לבניך (ובבוקר המחרת גם "ובלכתך בדרך") ואילו החנוכה תפקידה להקריין מהאור שבבית החוצה לרשות הרבים (ולא חששו לחנוכה בחוץ גם בערים מעורבות כמו במזוזה שבטלו את "בשעריך", ראו שוב דברינו **מצוות מזוזה בהלכה**). כך או כך משלימות שתי מצוות אלה, זו מהתורה וזו מתקנת חכמים, זו את זו. ראו מסכת סופרים פרק כ הלכה ג: "נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר: מה יפית ומה נעמת - מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה".

²³ נחלקו הפוסקים אם יש לקבוע את המזוזה על קורת הפתח ישר-עומד לאורך הקורה, או שמא שוכב לרוחבה. זה "עומד על דעתו" ופוסל שיטת חברו שמי שהניח כמותה לא יצא ידי חובה והמזוזה "פסולה", וזה "שוכב" ופוסל שיטת חברו מנגד. מה נעשה? נפסור באלכסונה ובהטיה. כך בהלכה, ואיפה פשרנו ואלכסנו באגדה? במחלוקת הענקים בתנורו של עכנאי, כמסופר בגמרא בבא מציעא נט ע"ב, שם מגייס רבי אליעזר בן הורקנוס את כל כוחות הטבע להוכיח כשיטתו; ומשלא שכנע במופת החרוב ובאמת המים, החל לעשות מופתיו בבית המדרש עצמו: "חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. היטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטיין ועומדין". כותלי בית המדרש "מטיים ועומדים" כמעין פשרה בין שני ענקי התורה שלא ידעו להתפשר ביניהם. גם המזוזה בכניסה לבית המדרש ובכניסה לכל בית יהודי, מוטה באלכסון כמעין פשרה בין

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: הבטחנו ולא השלמנו את נושא המזוזה כשומרת על הבית ויושבו. ראו זוהר חדש מגילת רות: "ותנינן א"ר יוסי בר יהודה: פתח המצויין במזוזה אין מזיק ואין שטן ואין פגע רע מתקרב אליו מפני שהקב"ה שומר הפתח אפילו בשעה שניתן רשות למלאך המשחית לחבל זוקף עיניו ורואה ששם שדי עומד על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף". יש כאן קשר ברור למשחית של מזוזת מצרים שנצבעה בדם. מנגד יש לערוך את דבריו הנמלצים של רמב"ם בתחילת פרק ה ובסוף פרק ו בהלכות ספר תורה ותפילין ומזוזה שיוצא חוצץ כנגד כל עירוב במצוות מזוזה מעבר לייחוד השם ואהבתו. ואלה דבריו בתמצית: "מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ כנגד הריח שבין פרשה לפרשה "שדי" ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ. אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות, הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא. שאלו הטיפשים לא די להם שביטלו המצוה, אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו הוא קמיע של הניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם. ... חייב אדם להיזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותו בהבלי הזמן. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם וכו'.

הראשונים פוסקי ההלכה שלא הצליחו להסכים כיצד יש לקבוע את המזוזה. הלקח לכל מי שנכנס לבית המדרש ולכל מי שנכנס לביתו ולמשפחתו או לבית חבירו, ומנשק את המזוזה בכניסתו (להלכה די שיביט בה) הוא ברור: אם לא נדע להתפשר, אין תורה ואין חיים, אין מזוזה ואין בית.